İBN-İ ATIYYE (Abdullah bin Atıyye Dımeşkî)

Tefsîr, kırâat ve hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Muhammed olup, ismi, Abdullah bin Atıyye bin Abdullah bin Habîb'dir. Memleketine nisbetle "Dımeşkî ve "Şâmî" denildi. İbn-i Atıyye diye meşhûr oldu. 383 (m. 993) yılında vefât etti. Yine İbn-i Atıyye diye bilinen Endülüslü müfessir Abdülhâlık bin Gâlib bir başka zâttır.

"Tefsîr-i İbn-i Atıyye" veya "Tefsîr-ül-Kur'ân" adlı kitabı ile meşhûr olan İbn-i Atıyye'nin hayatı hakkında, kaynaklar çok az bilgi vermektedir. Zekâsı keskin, hafızası kuvvetli, ilmi çoktu. Dünyâya hiç değer vermezdi. Kur'ân-ı kerîmin kelimelerini açıklayabilmek için, eski Arab şâirlerinin şiirlerinden ellibin beyti ezberlemişti. Birçok hadîs-i şerîf ezberledi. Âlimler, onun rivâyetlerinde sika (güvenilir) olduğunu söylediler. Dımeşk'de (bugünkü Şam) Bâb-ı Câbiye'de bir câmide kalır, orada namaz kıldırırdı. Sonraları bu câmi, "İbn-i Atıyye'nin mescidi" diye anıldı. Bütün İslâm âlimleri gibi İbn-i Atıyye de şan ve şöhret için değil, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kaza nabilmek için emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker yaptı. Ya'nî, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirdi. İnsanlara pek faydalı nasîhatlerde bulundu. Şam'da onun Allahü teâlânın kitabını ve Resûlullahın (aleyhisselâm) hadîs-i şeriflerini açıklayan güzel sözleri, dededen toruna yıllarca dillerde dolaştı. Bunlar kalblere ferahlık ve insanlara huzûr verdi."

Tefsîr-i İbn-i Atıyye'nin İstanbul'da Nûr-u Osmaniye Kütüphânesi onüç numaradaki nüshası kayıp olup, Atıf Efendi Kütüphânesi doksaniki numarada ikinci bir nüshası mevcûttur.

Nisa sûresinde meâlen: "Ancak Allah'ın kabûl edeceğini va'd buyurduğu tövbe, o kimseler içindir ki, bir cahillikle bir kabahat yaparlar da, sonra çok geçmeden tövbe ederler, işte Allah bunların tövbelerini kabûl buyurur. Allah ihlâsla tövbe edenleri hakkıyla bilicidir." "O kimseler ki, kötü işlerde ısrar ederken, onlardan birine ölüm gelip hayattan ümidini kesince: "Ben, şimdi tövbe ettim" der. Halbuki o kimseler için tövbe yoktur. (Tövbeleri kabûl edilmez) Kâfir oldukları hâlde ölenlere de tövbe yok, işte biz onlar için âhırette acıklı bir azâb hazırlanmışızdır." Onyedi ve onsekizinci âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde İbn-i Atıyye buyurdu ki; "Burada tövbe kelimesinin lügat ma'nâsı rücû etmek, dönmek, şer'î ma'nâsı ise, yaptığı kötülüklere pişman olup, Allahü teâlâya karşı olan isyanından vazgeçmek demektir. "Ölüm geldiği zaman"dan maksat akıl ölümün geldiğini, artık çârenin kalmadığını anladığı zaman demektir. Tövbenin, günahların hepsi için farz olduğu, icmâ-i ümmet ile bildirilmiştir. İctihâd sanibi âlimlerin bu icmâ'ı Nûr sûresinde meâlen; "Ey mü'minler! Hepiniz Allaha tövbe edin ki, dünyâ ve âhıret se'âdetine kavuşacaksınız" otuzbirinci âyet-i kerîmesine dayandırılmaktadır. Bu âyet-i kerîmeyi tefsîr eden İslâm âlimlerinden bir kısmı; "Son nefeste tövbenin kabûl olmaması' kâfirler içindir. Günahkâr müslümanların tövbesi kabûl olunacaktır" buyurmaktadır. Bu husûsta büyüklerden birine, Resûlullahın (aleyhisselâm) "Allahü teâlâ, günahkâr kulunun tövbesini, canı gargaraya gelmeden kabûl eder" hadîs-i şerîfi hakkında ne buyurursunuz diye suâl edildi. O büyük zât da: "Evet, Resûlullahın (aleyhisselâm) buyurduğu doğrudur. Senin mesleğin nedir?" dedi. Suâl eden, terzi olduğunu söyledi. O büyük zât; "Terzilikte en kolay olan nedir?" diye sordu. O zât "Makası alıp kumaş kesmektir" dedi. "Kaç senedir bu işi yaparsın?" sorusuna da, "Otuz senedir kumaş keserim" diye cevap verdi. "Canın gargaraya geldiği zaman kumaş kesebilir misin?" buyurdu. Adam da, "Hayır, kesemem" deyince, o büyük zât: "Bir müddet zahmet çekip öğrendiğin ve otuz sene çok rahat bir şekilde yaptığın işi, o zaman yapamazsan, ömründe hiç yapmadığın tövbeyi o zaman nasıl yapabilirsin? Bugün gücün yerinde iken tövbe eyle. O zaman belki yapamazsın, gel şimdi tövbe et. Bir daha günah işleme" buyurdu. Adam da hemen tövbe edip, güzel amel sahibi müslümanlardan oldu.

İbn-i Atıyye, Nisa sûresinde meâlen: "Onlara şöyle de: "Dünyânın zevki pek azdır. Âhıret ise, sakınanlar için muhakkak hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğramazsınız."yetmişyedinci âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruyor ki: "Dünyânın faydası pek azdır. Zîrâ, dünyâ gölge gibi gelip geçicidir. Âhırette ise ni'metler ebedî olup, Allaha itaat edip korkanlar içindir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-A'lâm cild-4, sh. 103

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 47

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 83

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 106, 282, 526

5) Tefsîr-ül-Kur'ân, Âtıf Efendi Kütüphânesi Nr-92

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1017

7) İslâm Ahlâkı sh. 158